

SHAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“YANGI O‘ZBEKISTONDA INTELLEKTUAL SALOHİYATLI KADRLAR TAYYORLASHDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING ROLI” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI TO‘PLAMI

Shahrisabz – 2025

ZAMONAVIY SHAXS PSIXOLOGIK MADANIYATI VA YOSHLAR SUBMADANIYATI

Xurshid Abdiraxmatovich Bobanov

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

E-mail: hursidba@gmail.com

Annotatsiya: Psixologik madaniyatni shakllantirish omillaridan biri sifatida psixologik madaniyat va yoshlar submadaniyatini tushunishning nazariy jihatlarini ko'rib chiqiladi. Got yoshlar subkulturasining ijtimoiy-psixologik moslashuvining xususiyatlarini empirik o'rganish natijalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: psixologik madaniyat, yoshlar submadaniyati, gotlar, ijtimoiy va psixologik moslashuv.

Psixologik madaniyat muammosini o'rganishning dolzarbligi ushbu sifatning inson hayoti, muloqot, ijtimoiy moslashuv va samarali shaxsiy rivojlanish jarayonlaridagi etakchi roli bilan belgilanadi.

Yoshlar submadaniyati – bu ma'lum yosh guruhiga tegishli bo'lgan ijtimoiy, madaniy va psixologik xususiyatlar to'plami hisoblanib, internet madaniyati, musiqiy va moda submadaniyatlari, o'zgaruvchan qiziqishlar va qadriyatlar kabi xususiyatlarni o'z ichiga qamrab oladi. Zamonaviy shaxs va yoshlar submadaniyati o'rtasida o'zaro ta'sir mavjud bo'lib, yoshlarga xos xususiyatlar zamonaviy psixologik madaniyatning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Yoshlar, o'z navbatida, jamiyatdagi ijtimoiy, texnologik va psixologik o'zgarishlarga tez moslashadilar. Ularning submadaniyati yangi qadriyatlar, texnologiyalar va ijtimoiy normallarga asoslanadi.

Zamonaviy rus psixologiyasida shaxsning psixologik madaniyati haqida ko'plab tushunchalar mavjud (N.I. Isaeva, E.A. Klimov, L.S. Kolmogorova, N.I. Obozov, O.I. Motkov, L.D. Demina, Ya.L. Kolominskiy va boshqalar).

L.D. Demina tomonidan ishlab chiqilgan kontseptsiyaga ko'ra va uning hamkasblari shaxsning psixologik madaniyatini "shaxsning umumiy madaniyatining bir qismi, o'zaro bog'liq bo'lgan va shaxsning atrofdagi dunyoni aqliy aks ettirish qonuniyatlari va o'zining aqliy voqeligini yaratish, ichki va tashqi faoliyatni boshqarish usullari haqida ma'lumot berishni ta'minlaydigan o'zaro bog'liq tarkibiy qismlarning murakkab funktsional tizimi" deb tushunishadi.

N.I. Isaeva kontseptsiyasida psixologik madaniyatni "individdning ichki dunyosini uyg'unlashtirish, tizimni tashkil etuvchi konstruktsiyasi "men" va ichki dunyoni tashqi dunyo bilan uyg'unlashtirish usuli" deb hisoblaydi.

E.A. Klimovning fikricha, psixologik madaniyat "insonning (oila a'zosi, fuqaro, mutaxassis sifatida) umumiy madaniyatining bir qismi bo'lib, u ilmiy psixologiya asoslari sohasidagi bilimlar tizimini, psixikaning xususiyatlarini (o'zini va boshqalarni)

tushunishning asosiy ko'nikmalarini o'z ichiga oladi va bu bilimlardan kundalik hayotda, o'zini o'zi tarbiyalashda va kasbiy faoliyatda foydalanishni o'z ichiga oladi".

Y.L. Kolominskiy shaxsning psixologik madaniyati tuzilishidagi ikkita asosiy blokni belgilaydi: nazariy va kontseptual, bu psixologiyada tizimli nazariy bilimlarni nazarda tutadi, shuningdek, ularni amaliy faoliyatda amalga oshirish bilan bog'liq amaliy.

L.S. Kolmogorova har bir komponentning funksional tomonini ochib, ularning tarkibini kengaytiradi: 1.psixologik savodxonlik; 2.psixologik kompetentsiya; 3.qiyamat-semantik komponent; 4.refleksiv-baholovchi komponent; 5.madaniy-ijodiy komponent [3].

Ilmiy adabiyotlarda psixologik madaniyatni shakllantirishda vositachilik qiluvchi turli shart-sharoitlar va omillarning roli noaniq tarzda belgilanadi. Ular orasida yoshlar submadaniyatiga ma'lum o'rin berilishi mumkin.

"Submadaniyat" tushunchasi muayyan jamoa yoki ijtimoiy guruhni ajratib turuvchi belgilar, e'tiqodlar, qadriyatlar va xulq-atvor me'yorlari yig'indisidir. Har bir jamoa o'z submadaniyatini yaratadi, umuminsoniy madaniyatni inkor etmaydi, lekin shu bilan birga u muayyan jamoalar hayotining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos farqlarga ega [5].

Zamonaviy sharoitda yoshlar submadaniyati hodisalari sotsiologlar, madaniyatshunoslar, psixologlar va o'qituvchilarning e'tiborini tortadi. Yoshlarning maxsus ijtimoiy guruh sifatida paydo bo'lishi sanoat (kapitalistik) rivojlanish davrida sodir bo'ladi. Yoshlar submadaniyati - bu o'ziga xos ramzlarga, xulq-atvoriga ega bo'lgan estetik, siyosiy va boshqa qadriyat yo'nalishlari to'plami.millatning umumiy madaniyati doirasidagi yaxlit shakllanishni ifodalovchi bir guruh yoshlarning turmush tarzi va tashqi atributlari. Shu bilan birga, yoshlar submadaniyati har doim ham madaniyatning boshqa shakllariga qarshi emas; u ko'plab umumiy madaniy elementlarni o'z ichiga olishi, ularning asl kombinatsiyalarini yaratishi va ularni moddiy artefaktlar va ma'naviy komponentlar bilan to'ldirishi mumkin.

S.I. Levikova yoshlar submadaniyati kontseptsiyasi bo'yicha quyidagi fikrni taklif qiladi: "bu yoshlar tomonidan o'zlari uchun yaratilgan ezoterik, qochish, shahar madaniyati; bu yoshlarni jamiyatga qo'shishga qaratilgan "elitar" (ya'ni hamma uchun emas) madaniyat; "Bu rasmiy, onalik, ruhiy qadriyatlar tizimidagi madaniy quyi tizim bo'lib, jamiyatning turmush tarzi, ruhiy qadriyatlari va asosiy qadriyatlarini belgilaydi. (ya'ni dunyoqarashi, tafakkuri) uning tashuvchilari" [5, 74-75-betlar].

Yoshlar submadaniyati postindustrializmga o'tishni boshlagan sanoat rivojlangan jamiyatlarga va, ehtimol, postindustrial jamiyatlarga xos hodisadir.Bu yoshlarning ayrimlari har bir ijtimoiy vakillik jamiyatlariga birlashadilar. norasmiy yoshlar birlashmalari yoshlar submadaniyatini ishlab chiqaradi, ular qadriyatlari, me'yorlari, uslubi, dunyoqarashi va boshqalar nuqtai nazaridan o'ziga xos madaniy-tarixiy tipdagi asosiy, onalik madaniyatidan farq qiladi [5].

Yoshlar submadaniyati uchun muhim bo'lgan g'oyalar va qadriyatlar uning a'zolari uchun majburiy bo'lgan belgilar va atributlar guruhlarida tashqi ifodalanadi; bu yoshlarni ajratib turadi va ularni "begona"lardan ajratib turadi, guruhni birlashtirish va

mustahkamlashga harakat qiladi, yoshlarga ijtimoiy muhitda o'z o'rnini ko'rsatish va himoya qilish imkonini beradi [5].

Norasmiy guruhlarda shaxslararo o'zaro ta'sirning intensivligi juda yuqori va yangi a'zolar oqimi juda qattiq nazorat qilinadi. Rasmiy guruhlar o'rtasidagi munosabatlarning an'anaviy usuli ko'pincha vertikal ravishda, kichikroq ijtimoiy tuzilmalar kattaroq tuzilmalarga bo'ysunganda quriladi (sinf maktab jamoasining elementlaridan biri bo'lib, u o'zi tuman, shahar va hokazo maktab tizimining bir qismidir). Norasmiy guruhlar ko'pincha gorizontaal ravishda o'zaro ta'sir qiladi, bu erda katta norasmiy ijtimoiy tuzilmalar kichik guruhlarini "bo'ysundirmaydi". Hatto yirik ijtimoiy tuzilmalarga kirganlarida ham norasmiy yoshlar guruhlarini ushbu tuzilmalarni tark etgunlaricha qarorlar qabul qilishda mustaqillik va avtonomiyani saqlab qoladilar yoki saqlab qolishga harakat qiladilar [8].

Bugungi kunda rivojlangan jamiyatlarda jamiyat etnik, professional, diniy, hududiy va, albatta, yoshlar submadaniyatlarining kombinatsiyasi bo'lgan submadaniy plyuralizm holatidir, ularning har biri dunyoning o'ziga xos rasmiga, shu jumladan o'ziga xos me'yorlar va qadriyatlar tizimiga, qarashlar, e'tiqodlar va manfaatlarga ega [7]. Shuning uchun ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni o'rganish uchun har bir submadaniyatni alohida ko'rib chiqish kerak.

Gotlar - bu mistik qorong'u, depressiv idrok va o'z hayotiga munosabatni ifodalash bilan tavsiflangan kvazidiniy yoshlar submadaniyati va ular bilan bog'liq yoshlar harakati.

Gotik dunyoqarashi kabi murakkab kontseptsianing barcha tarkibiy qismlarini tavsiflash juda qiyin, lekin umuman olganda, bu hayotning o'ziga xos romantik depressiv ko'rinishi bo'lib, u xatti-harakatlarda (izolyatsiya, tez-tez tushkunlik, ohangdorlik, zaiflikning kuchayishi), voqelikni idrok etishda (misantropiya, nozik go'zallik tuyg'usi, g'ayritabiiy narsalarga ishtiyoq), jamiyatga nisbatan munosabat (xatti-harakatlar, jamiyatga qarama-qarshilik, jamiyatning tashqi ko'rinishi va stereotiplari bilan munosabatlarda aks etadi).

Gotik dunyoni idrok etishning o'ziga xos xususiyatlaridan biri g'ayritabiiy, sehr va okkultizmga qiziqishning ortishi: sehrli ramzlardan bezak elementi sifatida ibtidoiy foydalanishdan tortib, butun hayotini sehrli sirlarni o'rganishga bag'ishlashgacha. Keltlarning sehrli marosimlarini yoki okkultiv an'alarini qayta tiklashga harakat qiladigan an'ana Skandinaviya butparastligiga asoslangan. Shuning uchun, Gotlar orasida ko'plab butparastlar va hatto satanistlar ham bor, lekin ko'pincha ular haqiqiy satanistlar bo'lmagan qorong'u diniy estetika - tashqi ko'rinishlarga jalb qilingan odamlardir [9].

Gotika - bu qorong'u estetika ta'siri ostida shakllangan qat'iy ijodiy nonkonformizmning submadaniy shakli sanaladi. K.G Yungning kontseptsiyasiga ko'ra "Soya" arxetipi "Men"ning o'ziga xos teskari, qorong'u tomonidir. Soya bizning barcha axloqsiz, zo'ravon, ehtirosli va mutlaqo qabul qilib bo'lmaydigan istaklarimiz va harakatlarimiz yig'indisini ifodalaydi. Biroq, soyaning ham ijobiy tomoni bor. U o'z-o'zidan, ijodiy turtki, to'satdan tushunchalar va chuqur his-tuyg'ular manbai bo'lib, ularsiz normal, to'laqonli inson hayoti ham mumkin emas.

Gotlar bir xil bo'lishdan og'ir va majburiy qo'rquvga ega: hatto o'ziga xos olomon bo'lsa ham, olomonga qo'shilishni istamaslik. Bu pozitsiya submadaniyatning eroziyasi mexanizmini harakatga keltiradi, chunki u xulq-atvor, axloq va estetika normalari doirasini sun'iy ravishda oshiradi.

Ammo shuni ta'kidlash kerakki, Gotlar submadaniyati muayyan sharoitlarda jinoiy va ekstremistik xatti-harakatlar normalariga aylanib, potentsial xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan ba'zi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Quyidagi submadaniy me'yorlar shunga o'xshash potentsial xavf tug'diradi: qabristonlarni afzal ko'rish joylari sifatida tanlash, diniy iblislik mafkurasi bilan aloqalar va sektalar bilan aloqalarni kengaytirish, voyaga etmaganlarning boshqa ijtimoiy salbiy birlashmalariga nisbatan ancha qattiq aloqa to'siqlari, harakat ishtirokchilarini jamiyatning aloqa tizimidan chiqarib tashlash[6].

O'tkazilgan tadqiqotlardan maqsad Got yoshlar subkulturasida vakillarining ijtimoiy-psixologik moslashuv xususiyatlarini o'rganish edi. Tadqiqotda 19-25 yoshdagi 100 ta erkak va ayol ishtirok etgan bo'lib, ular 2 ta namunaga bo'lingan: o'zlarini Got subkulturasiga mansub deb ko'rsatgan 50 sub'ekt (№1 namuna) va hech qanday subkulturaga mansub bo'lmagan 50 sub'ekt (namuna № 2 - nazorat). Tadqiqotning uslubiy asosi FPIning multifaktorial shaxs so'rovnomasi va K. Rogers va R. Diamond tomonidan ijtimoiy va psixologik moslashuvni tashxislash usuli edi.

Tadqiqot natijasida quyidagi xususiyatlar aniqlandi. Hech qanday submadaniyatga mansub bo'lmagan tengdoshlari bilan solishtirganda, Gotlar boshqalarni qabul qilishning past darajasi va o'zini o'zi qabul qilishning yuqori darajasi, shuningdek, zaif muloqot qobiliyati bilan ajralib turishi aniqlangan. Jamiyatlik shkalasi bo'yicha past natijalarga kelsak, shuni aytish mumkinki, sub'ektlar maxfiylik, izolyatsiya, begonalashish, ishonchsizlik, tanqidiylik, ob'ektivlikka moyillik va odamlarni baholashda haddan tashqari qattiqqo'llik bilan ajralib turadi. Shaxslararo, bevosita aloqalarni o'rnatishda qiyinchilik. Ushbu xususiyatlarning ustunligi Gotlarga xos bo'lgan jamiyatdan izolyatsiyani tushuntirishi mumkin - o'z doirasidan tashqaridagi odamlar bilan aloqalarni minimallashtirish, odamlarning ommaviy yig'iladigan joylaridan qochish. Boshqalarni rad etish boshqalarga haddan tashqari talabchanlik, odamlarga tanqidiy munosabatda bo'lish, g'azablanish, nafratlanish va o'ziga nisbatan salbiy munosabatni kutishda namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, Gotlar yuqori darajadagi ochiqlik bilan ajralib turadi. Yuqori ochiqlikning mavjudligi sizning atrofingizdagi odamlar bilan ishonchli, ochiq muloqot qilish istagidan dalolat beradi. Bu tadqiqot jarayonining o'zida namoyon bo'ladi: jamiyatdan ajralib chiqish istagiga qaramay, Gotlar tadqiqotda ishtirok etishga rozi bo'lishdi va unga mas'uliyat bilan yondashishdi, ya'ni ular boshqalarga ishonchli munosabatda bo'lishdi va yordam berish istagi bor.

Xulosa. Yuqorida aytilganlarga asoslanib, biz Got submadaniyati vakillarining ijtimoiy-psixologik moslashuvining aniqlangan xususiyatlari namoyon bo'lish darajasi (ko'p yoki kamroq darajada ifodalangan) bo'yicha hech qanday submadaniyatga mansub bo'lmagan tengdoshlarining o'xshash xususiyatlaridan farq qiladi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

XXI asr yoshlari submadaniyati — bu doimiy o'zgaruvchan va har bir avlodga xos bo'lgan madaniy hodisadir. Bu submadaniyatlar orqali yoshlar o'z shaxsiyatini shakllantiradi, jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qiladi. Eng muhimi, bunday submadaniyatlar ijobiy yo'nalishga yo'naltirilsa, ular jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi mumkin. Bugungi kunda gotik submadaniyati hali ham mavjud va yangi texnologiyalar yordamida o'zining izlanishlarini davom ettirmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar yordamida gotik madaniyat kengroq auditoriyaga tarqalishda davom etmoqda. Bu esa o'z navbatida gotik submadaniyatning yangi ko'rinishlarini, shuningdek, o'zgarayotgan ijtimoiy qarashlar bu submadaniyatning kelajakda yanada rivojlanishini ko'rsatmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Дёмина Л.Д. Структурно-образующие компоненты психологической культуры преподавателя высшей школы РФ // Известия Алтайского государственного университета. – 2008. – №2.
2. Климов Е.А. На дальних подступах к психологии психолога // Мир психологии. - 1997.- № 3.
3. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования// Педагог.-№3. http://sci.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_3/at14.html
4. Коломинский Я.Л. Психология педагогического взаимодействия : учеб. пособие/ Я.Л. Коломинский, Н.М. Плескачёва , И.И. Заяц, О.А. Митрахович; под ред. Я.Л. Коломинского.– СПб.: Речь, 2007.– 240 с.
5. Левикова С.И. Две модели динамики ценностей культуры (на примере молодежной культуры)// Вопросы философии. – 2006. - №4. - С.74-75.
6. Хапаева Д.Р. Готическое общество: морфология кошмара/Москва: Новое литературное обозрение, 2007. – 149 с.
7. Цветущая сложность: Разнообразие картин мира и художественных предпочтений субкультур и этносов/ под. ред. П.Ю. Черносвитова. СПб.:Алетейя, 2004. – 379 с.
8. Шкурин В.Н. Неформальные молодежные объединения/ Всесоюз. науч.-метод. центр нар. творчества и культ.-просвет. работы. – М.:1990. – 146с.
9. Gothic style / [составитель А.В. Маркин]. – Ростов-на-Дону: Феникс, печ. 2006 (макет 2007). – 96 с.

YAKKABOG' TUMANIDAGI AYRIM JOY NOMLARINING LEKSIK-FONETIK O'ZGARISHLARI TARIXI

Sayfullayev Zuxriddin Asliddin o'g'li
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi
E-mail:zuxriddinsayfullayev@gmail.com